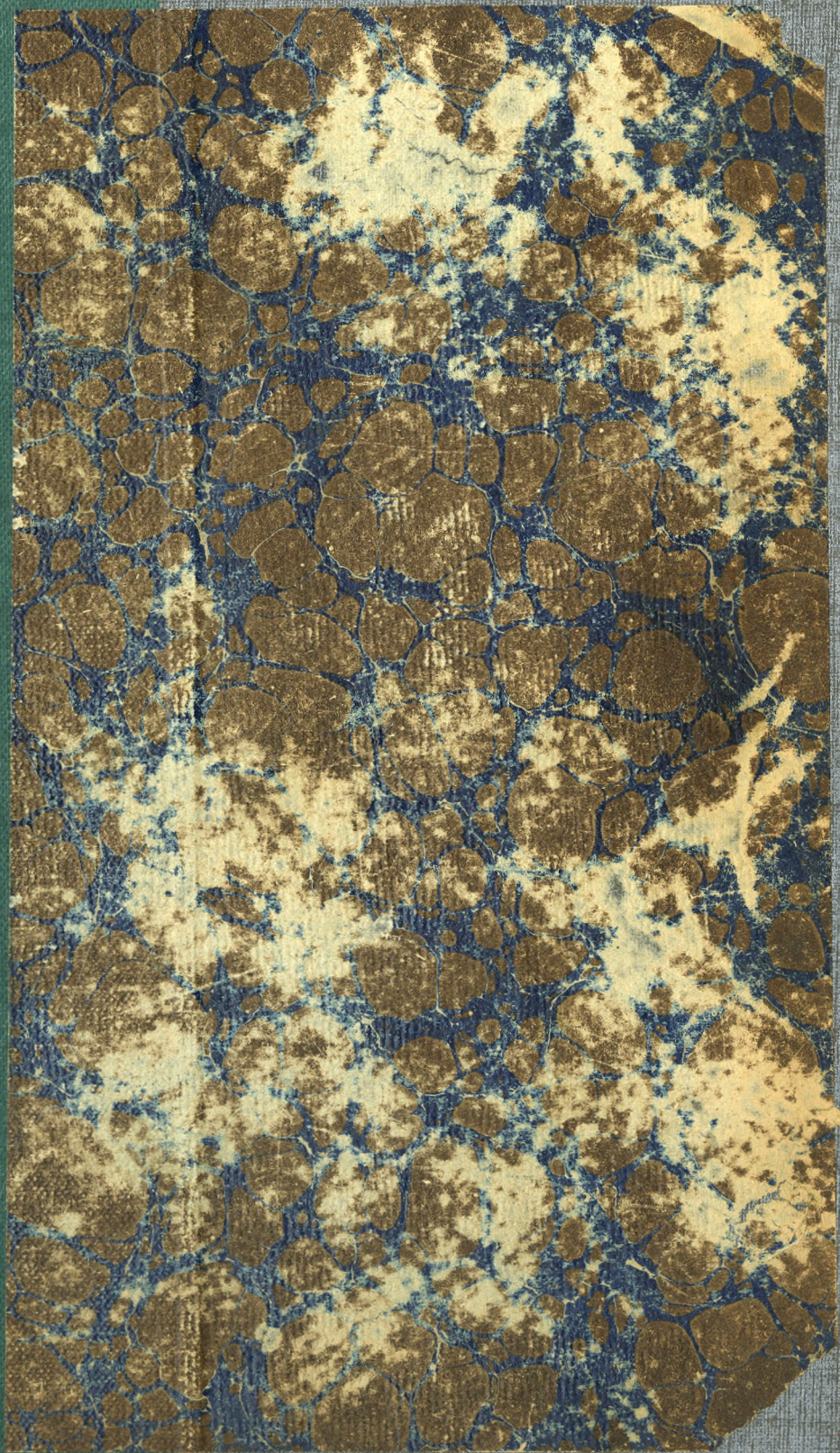

Politikai
röpiratok.

143.

1347
143

1258

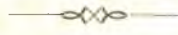
AZ ORSZÁGOS

104

ZSIDO CONGRESSUS

ÉS

TITKOS ELLENEI.

INTŐ SZÓZAT

MAGYARORSZÁG ZSIDÓIHOZ.

8

PEST.

NYOMATOTT HECKENAST GUSZTÁVNÁL.

1868.

1142

AN ORSZÁGOS

ÁLLAMI TITKOS

1868

MAGYARORSZÁG

1868

1868

1868

Ha voltak valaha idők, melyek mint a zsidóság jó és balsorsa forduló pontjai, a jövő nagyság vagy romlás csiráit hordozák méhükben : úgy kétségkívül reánk nézve ilyek a mostani idők. A magyar zsidóság, melynek már helyzeténél fogva a német, dunafejedelemségi és a lengyel-orosztartományi zsidóság közt, mint kelet és nyugat összefüző kapcsának kiváló szerepe jutott az ujabbkori zsidó történetben, a legutolsó események által teljesen előterébe szorított mindazon törekvések és mozgalmaknak, melyek a zsidó élet körében forrongnak. Mi Magyarhon zsidói nagy feladatra vagyunk hivatva, és nemcsak Europa, hanem mint a sajtó, e hü viszhangja a közvéleménynek tanusítja, túl a tengeren is feszült és aggályos kíváncsisággal tekintenek felénk. Mert a mód, mely szerint a reánk mért feladatot megoldandjuk, midőn egyrészt saját sorsunkat döntendi el, másrészt hatalmas rugóul szolgálанд kifelé is, s a zsidó életet pályákba sodorhatja, hol örökifju erővel továbbra is szent küldetésének élhet, vagy tévutakra ; hol elcsenevészve, minden belső erőtől megfosztva mind gyorsabban a ziláltság, a tudatlanság és az elkoresosodás életölő örvénye felé hajt.

Bátran állithatjuk, miszerént *a magyar zsidók jelenleg az összes zsidóság életében a leglényegesebb tényezők, vagy azokká lenni hivatvák.* Mert ha eltekintünk az orosz zsidóktól, kiknél a külső nyomás és ama sötét szellemi éj mellett, mely még őket övedzi, életről szó sem lehet, nincs ország, mely a zsidóság jelenlegi állását tekintve, nagyobb jelentőséggel bírna, mint hazánk. Nincs ország, melyben aránylag oly nagyszámu, a társadalmi, üzleti és polgári életben oly elismertállással bíró zsidóság laknék, mint Magyarországon.

De nincs is ország, melynek zsidó lakosai körében annyi, valódi zsidó élet, annyi zsidó érzés és tudomány uralkodnék, mint közepettünk. Angol-, Francia-, Olaszország és a német államok zsidói sem számra nézve nem mérközhetnek Magyarhon zsidóival, sem éber vallásos érdekeltség, sem a zsidó, különösen talmud-tudás tekintetében, mint az nálunk a nép nagy tömegében szerte honos.

Ha ama magas hivatást, melyre a gondviselés minket láthatólag kiszemelt, még nem teljesítettük, de még meg sem kezdtük; ha mi, kiket a vezérség illetve, még oly csekély önelhatározást mutattunk, sőt eddig többé kevésbé külhoni befolyásoknak engedtünk; ha ama kedvező helyzetet, melyben vagyunk, még kellőleg ki nem aknáztuk, erőinket még nem fejlesztettük, de még ismerni sem tanultuk: kétségkívül mindez rajtunk is mult; de mégis kevésbé rajtunk, mintsem a külső viszonyokon, melyek bénítólag sulyosodtak reánk.

Uzánk kedvezőtlen politikai viszonyai nem maradhattak visszahatás nélkül reánk nézve sem. Nem volt alkalmunk szabadon fejledezni. Iskoláink egyrészt nem zsidó, tehát zsidó viszonyokban avatlan igazgatók felügyelete, másrészt pedig nagyon is gyakran egy minduntalan változó, önkényes eljáróság befolyása alatt állván, vagy valamely sablonszerű rendszer bilincseiben sinlettek, mely csak ritkán vette figyelembe a különleges zsidó- vagy helyi viszonyokat, vagy tehetetlen községi- és iskolai zsarnokok szeszélyei- és önkényének lettek áldozatai. Magasabb zsidó tanodáink egészen hiányoztak és elég gyakran külföldről kelle rabbijainkat hoznunk, hova tudvágó ifjuságunk is zarándokolni kényszerült. Az egyes községek nem tagjaik összesége által és önalkotta rendszabályok szerint, hanem közönségesen néhány kevés által és önkényes szabványok szerint képviselve és vezetve, nem fejlődhettek egy szerves testté, annál kevésbé tömörülhetett az egyes községek összege egy nagy egészszé. Itt emez, ott amaz választási mód; itt emez, ott amaz községi rende-

zés; emitt tulkapások az előljárok, amott a községi hivatalnokok részéről, és fájdalom! legtöbb helyt meghasonlás és ziláltság, melyek a községek életvelejét emésztették és csak ritkán orvosoltattak s egyenlítették ki a békés egyezkedés vagy a többség méltányos kivánalmi tekintetbevétele útján, hanem legtöbbnyire erőszakosan az önkényes kormánytól ravaszon kikunyorált hatalomszó által elnémítottak. Mi magunk alig ismerhettük fel hiányainkat és szükségleteinket, annál kevésbé tanácskozhattunk felettök, vagy kísérhettük meg orvoslásukat. Ily körülmények közt községi életünknek meg kelle bomlania azon mértékben, mint lehetlenné lett általában a magyar-zsidó élet izmosodása és fejlődése.

Mióta azonban alkotmányunk visszaállítása által Magyarhon önmaga felett ismét rendelkezhetik, mióta hazánk határain a szabadság üditő szelleme uralg, bennünket is e tekintetben egy szebb jövő képei kecsegtetnek. Ime csörrenve lehulltanak ama magasztos szellem lehelletére a bilincsek, melyek a magyar népet hosszú éveken át földre szegték, és azon élet, mely hosszú időkön át erőszakosan elnyomva volt, dus hajtásban újra pezsegni kezd.

Előrelátható volt, hogy ez ujonnan felserkent népélet hullámzata minket érintetlenül nem fog hagyni, hanem mozgalma körébe bele vonand.

Politikai változás, különösen kedvező, még egy országban sem maradt visszahatás nélkül annak zsidóságára. Nálunk ennek annál inkább kelle bekövetkeznie. A magyar nép nemes lovagiassága nem engedhette, hogy visszaszerzett szabadsága az ő számára kizárólagos szabadalommmá aljasittassék, vagy hogy az általános európai polgáriasodás áramlatai mögött maradjon. Alig mult el néhány hó szervezkedő szabad tevékenységben, s ime felénk, a honukban is számüzött zsidó honlakosok felé fordula testvéri szeretetben az ország gondoskodása s teljes élvezetébe helyezze a polgári jogoknak. A zsidókérdés, mennyiben a zsidó honpolgárok viszonyát az államhoz érinti, korunk legszabadabb elvü felfogása szerint ol-

datott meg hazánkban, s így általánosan kielégítő módon be van fejezve ezen ügy hosszadalmas s fájós folyamata.

Azonban a zsidó kérdésnek ezen megoldása természet-szerűleg annak csak egyik oldalát, a politikait karolja át, és általa csak is *kifelé* vannak ügyeink rendezve, nem pedig *befelé*, ott bölcs és jóakaró kormány hozott egyetértésben a nép képviselőivel szabályzó határozatot, mivel jóakarata mellett joga is volt arra; *itt* azonban csak *önmagunknak lehet és kell szervezést és rendet teremtenünk*. Alkotmányos és igazságos kormánynak itt más teendője nincs, mint tevékenységünknek az utakat egyengetni, az eszközöket nyújtani, és ezt kormányunk nem eléggé méltányolható jóakarattal tette is. A bizalmi férfiak egybehívása, és a nemsokára egybehívandó összes magyar zsidóság congressusa által alkalmat adott nekünk saját belügyeink felett tanácskozni, és szükségleteink és viszonyaink szerint azokat rendezni; *szóval a zsidó belkérést saját magunk által megoldani*.

A magyar zsidóság ez által maga teljesen ura lett saját jövőjének. *Tőlünk* függ majd, mennyire értendjük és fogjuk felhasználni a rendelkezésünkre álló eszközöket, vajjon az avult sérvek és bajok gyógyítására, vagy azok megörökítése és szentesítésére, vagy tán gyarapítására; vajjon javunkra, vagy romlásunkra. Ezért állunk most nagy események küszöbén, ezért a magyar, és általa az összes zsidóságra nézve döntő idők előestéjén. Az elénkbe szabott nagy feladat megoldása határozand községi és művelődési életünk virulása vagy enyészete felett a jövőben. Felelősek vagyunk érte Isten és ember előtt kortársaink és a jövő nemzedékek előtt. Adja Isten, hogy késő unokáinknak, tekintve a most általunk teremtett viszonyokat, ne legyen soha okuk ama gyász dalra: „Apáink egykoron vétettek és nincsenek többé, de mi fájósan hordjuk bűneiket.“

Döntő életkérdések megoldása tán soha és sehol sem kísértetett meg oly kedvező körülmények közt, mint most nálunk. Szerencsésebb külső viszonyok a zsidó belkérdés megoldására nézve, nem is gondolhatók.

Áldott egy ország egyenjogú polgárai vagyunk; a szabadság szent tüze reánk is árasztja melegítő sugarait; az ugynevezett „iskola alap“-ban tetemes pénzüsszeg áll iskolaügyünk gyarapítása- és előmozdítására rendelkezésünkre; vallás- és közoktatásügye hazánknak oly férfiu kezében nyugszik, kit tőlünk méltán irigyel Europa s kinek nevét a zsidó történet örök betűkkel igtatta be Izrael szabadsága, s Izrael joga legérdemesebb előharcosainak sorába. E fölött egy jóakaró, valólag alkotmányos kormány annyit tett értünk, *mennyit még egy ország kormánya sem tett zsidó honlakosokért.*

Hogy kellő felvilágosítást nyerjen viszonyaink felett, egybehívá hazánk minden vidékeiről a legkülönbözőbb pártáryalatu bizalmi férfiakat, kiknek, mivel nem a zsidó lakosság szabad választása utján lettek egybehiva, csupán *tanácskozó* és nem *határozó* szavazatot adott. De a kormány itt meg nem állapodott. Közel kilátásba helyezi magyar-zsidó congressus egybehívását is, melynek tagjait mi magunk választandjuk meg, melyet tehát mint akarataink és törekvéseink kifejezése, és az összes magyar zsidóság törvényes képvisellete, belső kérdéseink felett *döntő* hatalom illetend. *Ezen tett világtörténelmi esemény, melyhez hasonlót nem ismerünk.*

Mert eddigelé egy ország kormánya sem nyújtott alkalmat a zsidóknak, hogy egy maguk által választott, törvényesnek elismert és határozatképes gyülekezet által maguk rendezzék önnönügyeiket. Akármely állam legyen volt az, melyben a zsidó ügyek rendezésére szerves intézmények hozattak be, mint Franciaország-, Belgium-, a Rajnatartományokban, Hannoveria- és Kasselben, ez intézményeket mindenütt többé kevésbé mintegy *külsőlegesen* reákényszeríték az illetőkre, miért is legtöbb esetben meg sem feleltek egészen céljuknak. Magyarország *zsidói a legelsők, kik önnön rendelkezhetnek*

maguk felett, kik maguk szabhatnak törvényt és rendszabályt községi életüknek. Most tehát rajtunk mulik, hogy meg is mutassuk, miszerint arra *érettek és képesek* vagyunk, miszerint *önrendelkezési jogunkkal élni is tudunk.*

De a mily kielégítő külső viszonyaink, ép oly nyugtalanító a *belviszonyainkban* mindinkább mutatkozó előjelek.

Hogy vallási és községi ügyek felett nem vagyunk mindnyájan egy véleményben, — rég ismert dolog; mi mindenestre szomorú, de nem volt vészthozó. Hisz véleménykülönbség és ellenkező nézetek mindenütt és mindenkor léteztek, és léteztek a zsidóság kebelében is; de azok — feltéve, hogy tiszta indokokból eredtek — mindig csak arra szolgáltak, hogy kölcsönös eszmecsere útján a helyzet tisztázva és a szögletességek innen is tulnan is végre lesimitva legyenek. Azoknak küzdtere mindig egy és ugyanazon zsidóság volt; előharcosaik, bár különböző fegyverekkel, de mindig egy és ugyanazon ügyért egy és ugyanazon alapon keltek egymás ellen harcra — itt ellenkeztek, de találkozhattak is. És a harc célja, mely a küzdeket buzditá, s az eredmény, melyet előkészíteni törekvének, a kiegyezkedés volt, mert az „Isten és az igazság nevében“ küzdöttek.

Máskép állunk ma! A bizalmi férfiak tanácskozmányai alkalmával jelenségek tünedeztek fel, melyek egészen más természetű harcot sejtetnek. A küzdő pártok egészen különböző alapokon kezdik támadásaikat, kerülnek minden közös érintő pontot s már egyelőre is kizárni látszanak az egyezkedésnek még lehetőségét is. *Igy dugába dől a kibékülés utolsó reménye is, s a harc örök időkre meggyökeresítettik a keblekben.*

Melyik párt okozta legyen, melyiknek kellend megfelelni a történet s az utókor előtt azon örökké gyászos tettért, hogy a magyar zsidóság meghasonolva önmagával erőszakosan két részre tépetett? — azt fejtegetéseink később meg fogják mutatni.

A két egymással szemközt álló párt elnevezéseit illetőleg, — hacsak hamisakat nem akarunk használni — méltán

habozunk. Mert ama sokat hánytorgott „orthodox“ és nem „orthodox“ elnevezés hamis és semmit mondó. „Orthodox“ eredetileg görög szó, voltaképen *igazhitőséget* jelent. Az egyik párt ezen igazhitőséget a legujabb időkig saját kizárólagos tulajdonának hirdeti, a másik ellenben, mely teljes meggyőződésében él annak, hogy az igazhitőség, vagy legalább az arra való törekvés ő benne buzog, legkevésbé sem kész átengedni ellenfelének az igazhitőség kizárólagos birtokát, hanem mondja: „orthodox“ azaz igazhitű, mint ti, magam is vagyok, vagy hiszem legalább hogy olyan vagyok mint ti, és tán több okkal, és jobb móddal. „Orthodoxia“ tehát itt is és ott is a jelszó. Azonban melyik oldalon igazi, melyik párt zászlaján fénylik több joggal, — ezt vizsgálni nem tartozhatik tisztünkhez. Hiszen nem is a mindkét fél részéről oly szentnek tartott hitről; s így sem az igazhitőség- sem az eretnekségről, hanem, mint mutatni fogjuk, egészen másról foly a tusa.

Azonban a legujabb időben mellözi az orthodox nevezetet ép azon párt, mely eddig azt oly nagy tüntetéssel viselte; mintha csak érezte volna, mily kevésbé illeti, mily kevésbé jellemző reá nézve. Egyszerre „óhitű“-t lett belőle, míg ellenpártját „ujhitű“-nek keresztelte el. Pedig közöttünk ó- és ujhitűek csakugyan nem léteznek, hacsak ezen nevezeteket mesterségesen vagy erőszakosan nem akarjuk egymásra tukmálni. Mert ha ezen nevezetek szent vallásunk *igazságaira és tanaira* vonatkoznak, ugy az „óhitű“ név kétségkívül az *összes magyar zsidóságot* illeti. Mert ama igazságok, ama vallási szent tanok — habár kétségkívül nálunk is, mint minden vallásfelekezetben egyesek által tán némiképp mellőztetnek — hazánknak még egyetlen egy *községe* által sem támadtattak vagy szegettek meg. Nem támadt közöttünk *sehol sem új hit*, új dogmákkal, új alapelvek- s tanítmányokkal; senki sem hirdetett eddig ily új hitet, és senki sem lett hive.

Ha azon ujonan faragott „ó- és ujhitű“ nevezetek azonban nem vallásunk alapelvei- és tanaira, hanem azon korcs kinövésekre vonatkoznak, miket évszázados nyomás burjánoz-

tatott fel *régi idők* előtt a zsidóban, mint *emberben*, melyek hála Istennek! mai napság már-már eltűnedeznek; ha azok azon *régi időkben* nálunk szokásos, de a mostani korviszonyokkal semmikép meg nem férő félszeg nevelési rendszerre vonatkoznak, mely csak a ghetto büzhödt légkörében tenyészett, ha azok ama ugynevezett nyelvre, mely *régi időkben*, midőn a zsidók elzárkozva és elzárva a külső világtól éltek, közöttük fejlődött, s melyet, mivel régi, nem átallják a Nagy Mihályi Psak-beth-din óhitű lovagjai Izrael *nemzeti nyelvének proclamálni, mit megingatni akarni vétek*: akkor valóban egész önérzettel fogadandják el az „ujhitűek“-nek kikiabált, bár jó „óhitű“ zsidók ama nevet mint *disznevezetet*, és legkevésbé sem irigylendik- az ellenpárttól az „óhitű“ nevezetet. Ez értelemben azonban az „óhitűek“ is vissza fogják utasítani ezen elnevezést. Vajjon okkal, móddal, — megmutandjuk.

Mindezen új találmányu jelszóknak, melyek eddig csak a *görögegyház* kebelében honosak, a zsidóságra, különösen pedig a magyar zsidóságra alkalmazva, bár hogy tekintsük is, semmi más értelmük nincs, mint azon valóban gyászos jelentőségük, hogy ama ellentétet, melyek a két párt közt létezik, töréssig érleljék, hogy a magyar zsidóságot, mely *tényleg egy és egységes, erőszakosan és véglegesen két részre tépjék szét*.

De ép azon pártnak, mely erőnek erejével szakadást kíván előidézni, örök habozása a saját maga és ellenpártja helyes elnevezése tekintetében, világosan mutatja, *hogy vagy nem tudja, mit akar*, miért is határozottan magát *megnevezni* nem is képes; vagy, teljesen ismerve öncéljait, *nem merészkedik azokat nyíltan bevallani és magát igazi nevén megnevezni*.

Miután azonban — fájdalom — ezen egység- és béketöröknek sikerült a magyar zsidóságot, nem ugyan vallása, de egysége és békéje tekintetében meghasonlítani; miután köztudomásu szomorú tény, hogy a pártok teljes fegyverzetben, és már-már elkeseredéssel keblükben állnak egymással szemközt, hogy most már mindenkinek határozottan *szint* kell

vallani: eljöttek hiszszük végre az időt, hogy a gyermeket igazi néven nevezzük meg, s hogy a pártok azon megnevezéseit mondjuk ki, melyek azokat teljesen jellemzik, törekvéseiknek hű kifejezésük. Ezek pedig: „tudomány és rend barátjai,“ „tudomány és rend ellenei.“

Igen, *tudomány és rend* a harc oka és a győzelem kívánatos célja; az ösök szent hitét senki sem támadja meg, senki sem veszélyezteti, de még szóba sem hozza. *A vallás csupán azon béketörők és szakadárok által szándékoltatik erőszakosan a harc céljaiba vonatni*; mert, minden támogatás nélkül belülről, igazi törekvéseik leleplezésével minden rokonszenv nélkül kívülről, *nagyon is jól tudják, mily drága és szent minden magyar zsidó előtt apái ős hite, s mert ravaszul arra számítanak, hogy ezen valláshivek mindnyájan az ő lobogójuk mellé fognak szegődni, ha az ősi hitet veszélyben lenni, s magukat annak „öreinek“ fennen hirdetik.*

E fogás nem új. Valahányszor lelkesíteni kellett a tömegeket valami iránt, mi különben őket hidegen hagyta volna, mindig az emberiség legszentebb javait tüzték ki a zászlókra jelszóul. *A szabadság és vallás*, bár annyiszor visszaéltek velők, annyiszor félremagyarázták és félreértették, még mindig leghatalmasabban képesek felvillanyozni a tömegeket. Pedig félreértett szabadság a nyaktilót, félreértett vallás az inquisitiót s a máglyákat teremté.

Mint mindenütt, a zsidóság körében is különösen a *vallás* valamint a legmagasztosabb létesítésére lelkesített, ugy viszont a *legmagasztosabb elnyomására használtatott.*

Midőn *Maimonides*, kinek, mint az óhitűek mondják, álláspontját ők is magukévá teszik, mély felfogásu vallás-codexét (*Jad-ha-Chasaka*) megírta, felzudultak a thalmud rendszeres tanulmányozása ellenei, és félreütve a harangot, kiáltának: „A vallás veszélyben van!“ Az 1180. évbeli „óhitűek“ felzudíták a népet, piszkos rágalmakat szórtak, valóságos nép felkeléseket támasztottak ellene, elégették nyilvánosan könyveit, és midőn meghalt, kivakarák e rajongók sir-

köve dicsőítő felírását és e szavakat vésették rája : *Itt nyugszik Maimon Moses a kiátkozott eretnek.*“ A híres „Rambam“, *ma istenített művei egyházi átok alá vetettek, mert „a vallást veszélyeztetik.*“

Midőn Mendelssohn a szent irást és a zsoltárokat németre fordította, még pedig *szigoruan rabbinikus felfogással* s azt zsidó-német betűkkel kinyomtatta, az 1780. évbeli „óhitűek“ Frankfurtban és Fürthben szintén torokszakadtáig kiáltani kezdenek *„a vallás veszélyben van,*“ és átok- és egyházi tilalommal sujtották azon „eretnek könyvnek“ olvasását. Így a papság bizonyos országokban szintén betiltá a *bibliaolvasást, mint vallásellenest,* mert a nép az által sok tárgy felett közvetlen felvilágosítást nyerne, mi ép azon körben nem kívánatos. Azonban Mendelssohn biblia- és zsoltárfordítása immár csaknem egy évszázadon át olvastatott, olvastatik még ma is — és csodálatos! — olvastatik különösen „óhitűink“ által, és a zsidóság még fennen áll, bár most mindenki elolvashatja, mi az Isten könyvében áll.

Midőn a ghettó falai omladozni kezdenek és az első zsidók üdvözölve a szabadságot a keresztény városrészbe vonultak át, szintén megszólamlott a jajveszéklő szó : *„a vallás veszélyben van.*“ Ime Izráel népe — beleértve az „óhitűeket“ is — már régen nem lakik zsidó-utcákban — de a zsidóság még mindig fennen áll.

Midőn némely rabbinus legelőször bátorkodott Isten igéjét tiszta, hibátlan, általánosan érthető nyelven hirdetni, megzendült ismét a jajszó azok ajakán, kik azt tenni képesek nem voltak; *„Ime, tönkre teszük vallásunkat!*“ A kedélyek azóta lecsillapodtak, sőt mainap, maguk az „óhitű“ rabbik mindenkép törekednek, hogy németül szónokoljanak, sőt egyikök — *horribile dictu* — elég merész volt, még *magyarul* is szónokolni. De mi több, „óhitű“ papjaink kiválóbbjai Pozsonyban, Ungvárt, és Ujhelyt, egyletet alakítottak a magyar nyelv terjesztésére — és a zsidóság még mindig fennáll! sőt még „óhitű“ zsidóink sem vesztenek ki.

Most, midőn végre valahára az annyira óhajtozott autonómiát gyakorlatilag is érvényesítenünk kell; midőn rendezett községi életet teremteni, iskolaügyünket a haladással összhangba hozni és papjaink kellő kiképeztetésére, mit községeink legnagyobb része kíván, sőt kívánnia kell, növeldét szándékozunk felállítani; most, midőn a községekben eddig uralkodott önkénykedés megtöretni, a lelkiismeret-kényszer eltöröltetni, és minden *vallásos meggyőződésnek alkalom nyitni* szándékoltatik, hogy az, egy hozandó általános törvény erejénél fogva, minden hitközség keretén belül nyilvánulhasson is : most ismét félreütik az „óhitüek“ a vészharangokat, s utcahosszant kiáltják ismét jajveszékelve : „A vallás veszélyben van;“ egyleteket s fiókegyleteket alapítanak, sorakoznak s izgatnak, „öröket“ állítanak fel, kik rágalmakat és gyanúsításokat szórnak szerteszét, legbadarabb híreket terjesztenek, mint például, hogy „a körülmételés eltöröltetni,“ a felállítandó papnöveldében keresztény tanítók fognának alkalmaztatni; „öröket“ állítanak fel, kik ily fegyverekkel védjék a vallást, ellen elől, mely nem is létezik, még felhevült képzeletükben sem; ellen elől, melyet *ők magok teremtenek* mesterségesen, hogy ezáltal annál bizonyosabban megrémítsék a hitükért buzgó magyar zsidókat, hogy jajveszékéléseikkel megzavarják s cselbe vigyék őket, — s mindezt csak is a célból, *hogy ezek végre bábjaivá, akaratnélküli eszközeivé váljanak ama „örök“ „óhitü“ izgatásai- és titkos utógondolatainak.*

El fognak hangzani eme hamis gyászdalok is, el fog mulni ama állítólagos veszély is, mely vallásunkat fenyegeti, mint előbbi időkben elmúltanak. Érvényesíteni fogjuk, a miért addig küzdöttünk, önkormányzatunkat; a községi *zavart*, községi *rendezés fogja* felváltani; iskoláink virulásnak *fognak* indulni, hogy gyermekeink derék emberekké neveltesse nek, kiken ne fogjon majd az „óhitüek“ rágalma; sőt oly intézetet is fogunk teremteni, mely *vallásosan nevelt, talmudikailag*, de *tudományosan* is művelt rabbik növeldéje lesz, kik vallásos és tudományos igényeinknek megfelelően, képesek

is lesznek a külvilággal szemközt minket méltón képviselni. Igen mi mindezt meg fogjuk alkotni, mindezt meg fogjuk érni; mert felszerkenek végre a magyar zsidók, és felismerve valahára magasztos hivatásukat, teljesíteni is fogják azt. És mindennek dacára, sőt leginkább általa, a zsidóság fennen fog állani. És már néhány évtized után ép oly megsemmisítő ítéletet mond majd a részrehajlatlan történet az 1868. évbeli „óhitüek“ felett, mint mondott a 12-ik század ama sirkörmöbolő „óhitüi“ felett, kik nem átalították Maimonidest eretneknek nyilvánítani s műveit, mint valláselleneseket tüzzel akarni elpusztítani.

És még sem voltak ezek oly veszélyesek, oly gonoszak mint a mi modern óhitüink.

Amazok *rajongók* voltak; ezek *hidegen számitók, ravaszok*; amazok elhitették magukkal, hogy a vallásért küzdenek, midőn veszélyben lenni nyilvánítják; a mieink ellenben nagyon is jól tudják, hogy nem érette harcolnak, de mégis zászlóikra tüzik, hogy alattuk saját céljaik után hajhászszanak. Amazok bárdolatlanok voltak ugyan, de őszinték és nyiltak; a mieink ellenben *cselszövők* és *álnokok*. Tudjuk, hogy súlyos ítéletet mondunk, de *indokolni* is fogjuk, mert végre ki *kell* mondanunk, végre napfényre kell hoznunk ezen urak fondorkodásait, le kell rántanunk arcukról álnokoskodásuk és szineskedésük alcáját, hogy kimutassuk, miszerint sokkal alaposabban illenék ajkukra ama jezsuita szó: „a cél szentesíti az eszközöket“, mint ama ravaszul választott rémhang: „veszélyben van a vallás.“ Régen tulcsaptak már ez urak a megengedettnek korlátain, és az ámitás, melyet fényes nappal, mindenki szemeláttára visznek végbe, sokkal durvább és otrombább, mintsem hogy vele még lehetne bolondot fogni.

A bizalmi férfiak tanácskozmányai és a jövő congressusra vonatkozó előmunkálatai világosan kijelelék azoknak célját s irányát. Tanácskozmányuk egyetlen tárgya csupán egy választási — iskolai- és községi szabályzat alkotása, tehát

a községi zilált viszonyok rendezése, az iskolaiügy emelése volt. Nemcsak, hogy egy vallási kérdés sem vonatott be a tanácskozmányokba, ha csak az óhitü urak által be nem csempésztetett; *de egyhangulag és egyenesen kizáratott annak minden vitatása, sőt még akkor is, ha a vallásos életet csak érintené is, vagy akár mily kisebbség által állítólag vallásos természetünek nyilváníttatnék is*, miután a bizalmi férfiak mint laikusok nem is érezhették magukat hivatva arra, hogy vallási tárgyak felett határozzanak. Sőt, hogy annál nyomatosabb kifejezést adjon ezen elvének, hogy világosan megmutassa mily szigoruan tudja és akarja elválasztani egymástól a *vallási és világi* ügyeket, a többség önkényt és szánt szándékosan *egyik erős támaszától fosztá meg magát, midőn a rabbik kizárását az egybegyülıendő congressusból jóváhagyá*; vagy tagadhatná e valaki, hogy müvelt rabbijaink, kik a többség nézeteit osztják, ezt a zsinaton sokoldalú tudományuk és szónoki tehetségük által leghathatósabbán támogathatták volna, míg az „óhitüek“ rabbijai, kik csupán egyoldalú theologiai képzettségüknel átlagosan tán egy müvelt nyelvet sem képesek helyesen beszélni, ép e miatt a nyilvános tárgyalásokban hallgatásra lettek volna kárhóztatva? De a bizalmi férfiak többsége még tovább ment engedékenységében. Csaknem nyomról nyomra engedményeket tett az „óhitüek“ csökönőségének jobb meggyözödése ellenére, és csupán azon csalékony reményben, hogy ez által tán sikerülıend neki a *zsidóság egységét*, melyet mindenek felett becsül, épen és sértetlenül fenntartani. Így ért engedmény engedményt, mialatt az óhitüeknek egyre nõtt taréjuk, és elbizakodásukban már már urai véltek lenni a helyzetnek. Miután ezen elnézéseket és engedményeket irányukban, *melyek csak az egység és békeség tekintetéből tétettek*, zsebre dugták, miután a községi- iskolai- és választási szabályzatokat velünk együtt tanácskozva megszülemleni, és badarságaikkal — sok részt *elrontani* segítették, mibe nagy nehezen, de a béke kedvéért szintén beleegyezünk; miután kedvükért a derék tanítóı kar, melyet

elég okkal nem elég „óhitünek“ tartottak, a választási jogból kizáratott: ime mindezek után előállnak eme „óhitü“ urak és — *ovást tesznek* a bizalmi férfiak ama javaslatai ellen, miket *ők maguk velünk közösen alkotni, megállapítani — és elrontani segítettek*, különvéleményt terjesztenek ellenök, és vészjóslattal hangoztatják ismét, veszélybe akarjuk dönteni a vallást s vallási meggyőződéseiket elnyomni! De hát ki akarja ezt? hol és mi módon akarja ezt? Tán az hoz veszélyt a vallásra, hogy a községekben garázdálkodó önkénykedést megszüntetni, iskolaügyünket rendezni és emelni akarjuk? Vagy tán az lelkiisméreti kényszer, hogy szigoruan meghatároztuk, miszerint minden kisebbségnek — legyen az ó- vagy ujhitü — teljes jogában álljon, a községek épen tartása mellett — isteni tiszteletét az *ő meggyőződése szerint szabadon és egyenjogosultan gyakorolhatni?* „Óhitüink“ nagyon is jól tudják, hogy legtávolabbról sincs senkinek csak szándékában is, a vallást veszélyeztetni, vagy tán őket „ujhitüekké“ lenni kényszeríteni. Ők nagyon is jól tudják, hogy csakis rend és műveltség, és azok meggyökeresítése a magyar zsidóságban, a mozgalom rugója és célja. *De ép ezt nem akarják* ők, ép ez ellen kelnek és *harcolnak* — csakhogy nincs meg *bennök a kellő bátorság, ezt nyíltan bevallani is, mert jól tudják, hogy az által kisikamlanék hatalmuk alól az alap, mely áskálódásaik s izgatásaiknak most kedvező tere, mert jól tudják, hogy az által hitelvesztetten, lehetlenné válnának*, mert hála Istennek! elmúltak az idők, hogy valaki, anélkül, hogy mint bolondnak szeme közé kacagnának, fennen hirdetni bátorkodnék, miszerint rend és műveltség vallásveszélyesek. Azért szépecskén magukba ölik ezt ama jó urak, szövetkeznek a legkülönfélébb, és bizony legkevésbé sem „óhitü“ elemekkel, miket *pártvezéreskedési viszketeg* vagy *kenyérkereset* igájukba hajt. A világ előtt nagy hühéval emlegetik a tudományt, lelkesülnek hazai nyelvünk előmozdításán, hogy titokban annál hevesebben ellene keljenek. Mert „óhitüink“ ravaszok, s értik a dolog bibéjét.

Hevenyében itt egy kis történetecskét akarunk olvasóinknak elbeszélni, mely ugyan ismeretes, de mely kellőleg megvilágítva egészen új fényben tünteti fel „óhitüink“ törekvéseit. — Nagy-Mihályban mintegy 2 esztendő előtt — ha jól emlékszünk, 16 óhitü rabbi nagy komolyan összeüle a „veszélyeztetett vallás“ „védelmére“, és hozta kilenc határozatot, melyeket azután pártfeleik közt aláírás végett köröztettek. Nem akarunk itten bővebben szólni eme sokat emlegett „Psak-Beth-din“ nevezetű féremüről, mely ama tanácskozmány eredménye volt, de nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy legalább az elsőt ama kilenc pont közül ne idézzük hű fordításban : „A vallás tiltja, miszerint szónoklat a népek nyelvén tartassék, ép úgy tiltja ily szónoklatot meghallgatni, mely a népek nyelvén tartatik : azért minden zsidónak azonnal távoznia kell a zsinagógából, ha hallja, hogy a rabbi vagy másvalaki idegen nyelven tart szónoklatot. Ki szónoklatot akar tartani, azon nyelven tartsa, melyen az országban lakó „koscher“ zsidók (ezen klasszikus kifejezés le nem fordítható) beszélnek (t. i. az ugynevezett „járgon“-ban).

Az első, ki ezen és a többi határozatokat nemcsak aláírta, de indítványozta is — és ezen körülményre különösen felhívjuk olvasóink figyelmét, mert ebben fekszik a dolog komikuma és érdekessége — rabbi Menachem Asch (Eisenstädter M.) ungvári főrabbi vala.

Ez így történt vala 1866. év tavaszán. Az idők azóta azonban nagyot változtak.

Az absolut kormánynyal, mely hála Istennek végleg kipuštult tőlünk, ez „óhitü“ jó urak már régóta jó barátságban éltek. Annak utolsó tette, mielőtt végleg kimult, 33 rabbi kinevezése volt, kiknek egyedül — elismert óhitü, habár kevéssé művelt rabbik mellözésével — adatott meg a jog, *magyar rabbi jelölteket oktatni, bár ezen 33 rabbi egyike sem tud sem magyarul, sem németül szabatosan írni és olvasni.*

Az absolutismus azonban sirba szállt és hantjain az alkotmányosság új életre támadott. A nemzeti elnyomott ele-

mek ismét szárnyra keltek, és a férfit, ki azoknak vezetésére lön meghiva a vallás- és közoktatás körében, maga is a szabad tudomány és haladás egyik legérdemesebb munkása és képviselője. Ezzel az óhitűek aranykora lejárt s a Nagy-Mihályi határozatok, melyeket már előbb is többen mosolyogtak mint követtek, most teljesen *korszerűtlenek*, sőt a pártra nézve *veszélyesek* is leendhetnek. Uj haditervet kellett tehát alkotni, — és amaz urak leleményesek.

Igy szülemlett meg az ujonnan alapított „óhitű“ egyesület „Schomre Hadath“ (hitör), melynek alapszabályai a megváltozott idők parancsolta új haditervet magában foglalják. E szerint továbbra is óhitűek, továbbra is jámborok maradtak ez urak, *de egy fűtty alatt hirtelenében a legszabadelvűek leg-hazafiasabb és legdühösebb magyarság kedvelőkké változtak át*. Egyesületük t. i. két célt tűzött ki magának: 1) megóvni és fenntartani az irott s a hagyományos-vallási tanokat és 2) *előmozdítani és terjeszteni minden kitelhető tehetséggel hitsorsosaink közt a magyar nyelvet*. Felhívásuk és az alapszabályok héber, német és magyar nyelven vannak közrebocsátva és többek közt: „*Eisenstädter M. unghvári* főrabbi“ által is aláírva.

Ha valaki tán mégis kételkednék, ha lehetlennek tartaná, hogy ez ugyanazon óhitű bajnok, ki a Nagy-Mihályi határozatok mozgó szelleme volt, ki csak még két esztendő előtt a vallás átkát mondotta mindazokra, kik a népek nyelvén szónokolnak, és nem a „koscher“ zsidók zagyva szaván, — az olvassa el a héber vagy német szöveget, s ha még ekkor hinni akar szemének, ott fogja találni ugyanazon Menachem Asch-t (Eisenstädter M.) mint a Schomre-Hadath egyesület egyik alapítóját, kinek aláírása a hirhedt Nagy-Mihályi határozatok alatt első helyen diszeleg.

Ugyanazon férfi, ki még két esztendő előtt mindenkit, ki magyar vagy német nyelven bátorodik szónokolni, átkával sujtott, ma hevenyében egyesületet alapít, melynek második főcélja: „a szép és tiszta magyar nyelv terjesztése és előmozdítása.“ Valóban, még mindig történnek csodák! Tán még

azt is megérhetjük, hogy mind ama tiszteletes és tiszteletlen alapítói a „Schomre-Hadath“-nak, kik mindnyájuk egy árva kukkot sem értenek magyarul, szent hévvel neki feküsznek a magyar nyelvtan tanulmányozásának, hogy legközelebb tán magyarul mondják el a „Magidoth“-ot, vagy — hogy magyarul dörögjék el az átkot a magyarul szónoklók felett. Fel lehetne valóban kacagni, ha a dolog egyuttal nem volna oly pogányul szomorú is. De mindezek közt kétség kívüli az, hogy ez óhitű urak felette ravaszok, és nagyon is tudnak a viszonyokhoz alkalmazkodni. *Ha nem boldogulhatni többé Nagy-Mihályi határozatokkal, meg kell kísérteni a Schomre-Hadath-féle alapszabályokkal, melyek tehát nem egyebek, mint ama hírhedt határozatoknak újabb és korszerűleg javított kiadása.* Amazokat aligha hagyta volna helybe egy *Eötvös*; de oly egyesület alapszabályai, mely szép honi nyelvünk előmozdítását tűzi ki céljául, természetesen megerősítetnek, és azonkívül még tagokat is toborzanak. Valóban jellemző, hogy a *mit még két év előtt erőnek erejével elnyomni akartak, mit mint vallásellenest a népnek betiltottak, mit zsidók mélyében megvetettek és gyűlöltek ez urak*, — azt ma, mivel az idők változtak, előmozdítandónak, terjesztendőnek nyilvánítják. Igazunk volt-e ezek után, midőn óhitűinket ravaszul számítóknak, cselszövőknek és hamisaknak neveztük? Nemde? De szolgálhatunk még egy „példával.“

Ama sok tárgy között, melyek szegény óhitűinket a leggyötrőbb módon felzaklatni képesek, van különösen egy, mely rájuk körülbelül oly hatást idéz elő, mint a spanyol bika viadalokban egy vörös színű kelmedarab lobogtatása. Ezen varázstárgyat e kis szócska nevezi meg: „seminarium.“ Már pusztá hallatára, felberzenkednek e szegény jó urak, magánkívül lesznek, tajtékzanak dühökben, hadonáznak a levegőben, mintha valami láthatatlan hatalmas szellemmel mérköznének.

A királyi kegyelem ama sarcot, mely 1849-ben a magyar zsidókra hazafias maguktartása miatt kivettetett, a zsidó iskolaügy előmozdítására, iskola-alapnak határozta. Miután

azonban nagyrészt hiányában vagyunk derék, művelt rabbiknak, kik minket méltón képviselni s iskola-ügyünket kellőleg vezetni vagy felügyeletét vinni képesek volnának, e pénzalapnak többek közt egy papnövelde felállítására is kellett volna szolgálnia. Ezt a legkülönbözőbb időkben, a legkülönbözőbb eszközökkel óhitüink erőszakadtáig megakadályoztatni törekedtek és sikerült is nekik, eddig létrejöttét megakadályozni.

1852-ben egy legalázatosabb kérvényt terjesztettek a kormány elé, melyben a magyar-zsidó iskolaalapnak — a *sérvvitézekre* való fordítását javasolták. A terv jól volt számítva, de a kormány igazságszeretetén hajótörést szenvedett, mely zsidóbb érzelmű volt, mint emez „óhitü“ zsidók, s mely a zsidó iskolaalapot, a katonaságra szánni nem volt hajlandó. A papnövelde-kérdés később még egyszer megpendítettett. „Isten nevében“, — szólának most óhitüink — „ha már minden áron papnöveldét akartok állítani azon magyar-zsidó pénzalapból, ám legyen akárhol — nem bánjuk *Bécsben* — de csak nem *Magyarországon*.“ A kérdés ezután ismét elnapoltatott. Midőn a hirhedt Mortara-ügy a zsidó és nem zsidó köröket egyaránt indignatioval tölté be és az egész művelt világon e tett miatt csak egy hang, a kárhoztatásé vonult át, az óhitü zsidók a papnövelde kérdésének végleges megoldására eljöttek hitték az időt. „Kegyelmes uram — így szólának ők szent aggodalmukban, vezérük, az ismert bécsi udvari pénzváltó és a szomorú emlékü Thun urnak kegyence által ezen ministerhez, „uram, építesse a magyar-zsidó pénzalapon egy óhitü zsinagogát — *Bécsben!*“ Mi viszont ezen tettért megigérjük, hogy a Mortara-ügy támasztotta közindignatio kifakadásaiban részt venni nem fogunk, hanem szépecskén hallgatunk, és „ki hallgat, beleegyezik!“ A zsinagoga nem létesült, de — a papnövelde sem. Végre ez utóbbi már már közel állott valósulásához. Felállítása helyeül Ó-Buda volt kiszemelve és berendezése *szigoruan vallásos modorban és kiváló tekintettel a thalmudra*

és a többi zsidó szaktudományokra volt tervezve. A terv már teljesen kész volt, midőn egy csoport óhitü csuklyás Bécsbe, a trón zsámolyához zarándokolt és szivszaggató hangon jajveszékelné kezdte ott : ily intézet „tönkre teszi vallásunkat.“ Alkotmányos idők akkorában még nem jártak — és a papnövelde csak a papiroson maradt. Most ez égető kérdés újból és erélyesebben van napirendre hozva. Jól érzik „óhitüink,“ hogy *jelen* körülményeink közt *régi* fondorlataik és cseleik célra nem vezethetnek, hogy most *magyar iskolapénzeknek osztrák katonai célokra, osztrák intézetekre, vagy bécsi zsinagógákra* való fordításáról szó sem lehet; jól érzik ők, hogy *jelenlegi* kormányunk előtt hasztalanul jajveszékelnének „papnövelde tönkre teszi vallásunkat;“ jól tudják ők, hogy mai napság időszerű tanintézetek ellen fellépni, tudományosság és *magyar* célok ellen *nyilvánosan* izgatni nem lehet : azért csapnak ők szóban, de nem lélekben hirtelen át a más táborba, és hevenyében rajongni kezdenek — népnevelésért. A hazug jelszó tehát most egészen más. „Az iskola alap — így hangzik most — egyedül és kizárólagosan a népiskolákra fordíthatassék; ezeket szükség most emelni.“

Szivünk mélyéből örülünk kedves óhitü atyánkfiai! Hisz maholnap egy és ugyanazon állásponton találkozunk. Ti a hazai nyelvet akarjátok előmozdítani és terjeszteni — mi is azt akarjuk! Ti népiskolákat — jó népiskolákat — akartok, — mi is akarjuk! és keresztül is fogjuk vinni. Igen! Csekély áldozatokkal a községek, némi támogatással a városi- és állami pénztárak részéről, s hol mindez nem elegendő, hathatós segélyzéssel az iskolaalap részéről és *mi fő, egy jó iskolai szabályzat alapján* keresztül kell azokat vinnünk, csak — ti is komolyan akarjátok! De mi azonkívül és *sürgősen* papnövelde is akarunk, mely mivel *országos* intézet legyen, csakis *országos segélylyel* alapíthatatik és mely intézetre nélkülözhetlen szükségünk van részint *rabbik*, részint *tanítók* kellő kiképztetése tekintetéből s ép a célból, *hogy jó népiskoláink lehessenek és hogy gyermekeink jámbor és művelt*

zsidókká, derék magyarokká és hasznavehető emberekké neveltethessenek.

Tehát miért azon csökönőség épen a papnövelde ellen? El akarjuk árulni olvasóinknak a titkot és kérjük azt minél tágabb körben megismertetni: Ily intézet felállítása véget vetne az „óhitű“ *tudomány- és rendellenek* bitorolt hatalmának. De hisz meg akarják nekik hagyni jesiváikat, sőt azokat még az országos iskolaalapból segélyezni is; meg akarják a községeknek engedni, hogy továbbra is szabadon választhassák rabbijaikat vagy a jesivákból, vagy a papnöveldekből. Azonban az „óhitűek“ nagyon is jól érzik, hogy jesiváik nem képesek versenyezni egy rendezett papnöveldével. Tanítványaik kilencvenkilenc százada már most is teljesen céltévesztett emberek; és legkedvezőbb esetben is legföllebb mint sakterek, előimádkozók és ugynevezett „schotz-motz“ találnak alkalmazást. Csak kevés tehetségeseb, ki *alattomban* és *titkon* csipkedett itt ott a jesivákon *tiltott* tudományok gyümölcseiből, éri el néha célját. Ha azonban intézet, milyen felállítatni szándékoltatik, létezik, melyben igazi vallásos szellem, a talmud és a theologiai szaktanok mellett — *melyekre főszuly fektettetik* — a többi nélkülözhetlen tudományág is ápoltatik, akkor, — és ezt jól tudják „óhitűink“ — uralmuknak vége van. A községek, bár *szabadon választhatandnak*, rabbijaikat innét és nem a jesivákból fogják meghíni. Ha pedig a községek csakugyan ezt teendik, ha így jámbor s a mellett korszerűleg művelt rabbik állandanak élükön; akkor jól *rendezett és vezetett népiskolákban* sem lesz hiányunk, hol gyermekeink önálló férfiakká fognak neveltetni, kiket az óhitűek ámitgatásai többé cselbe nem ejthetendnek, sem akarat nélküli eszközeül arra nem használhatandják, hogy a községek, a magyar zsidóság egységét, nyugalalmát és békéjét lehetlenítsék és felzavarják; akkor népiskoláink lesznek, hol gyermekeink férfiakká fognak neveltetni, kik életre valók s az életet értik is, kiket azzal nem lehetend többé ámitani, hogy vétek más nyelven, mint azon ugynevezett „jargon“-ban be-

szélni, mely annyi időn át a nevetségesség bélyegét süté reánk s mely *hála Istennek most csak még a magyarságért anyjira rajongó Schomre-Hadath egyletnek egyleti nyelve.*

Titeket pedig kedves hitrokonaink szeretettel kérünk és intiünk : Ne ámitassátok magatokat *hamis* állítások által; ne higyetek ama rémhireknek, mintha vallásunkat veszély fenyegetné, *mely nem is létezik*; ne hallgassatok ama édes csalogatásokra, melyek utakra akarnak benneteket ragadni, *hol csak saját önjavatok ellen munkálkodhattok.* Gondoljatok *gyermekeitek jövőjére*, mely most kezeitekbe van letéve, melyet biztos alapra fektethettek, vagy közönyösségtök vagy hiszékenységtök által hosszú időre *tönkre tehettek.* *Kinek részére dől majd el végleg a harc, nem lehet kétséges* : „az igazság fenn fog állani, de a hazugság megsemmisül.“ És a tudomány, a rend végre mégis diadalmaskodni fog az elbutítás s a ziláltság felett. Mikor? Csak idő kérdése lehet. Ezt jól érzik az „óhitű“ homálydiak, tudják : hogy az óra kong, s idejük lejáróban van; azért ama *utolsó*, beteges erőködés, melytől nem is *győzelmet*, de legalább *bukásuk elpalástolását, életük tán még néhány évig tengését remélik.* Azért folyamodnak ők a leghitványabb eszközökhöz, és nem átallják a legaljasabb módon kizsákmányolni vallásos érzéseiteket, meleg hitszereteket, a midőn benneteket, mint a kis gyermekeket, rémekkel ijesztgetnek, miket maguk alkottak, midőn országszerte riasztgatnak, hogy a vallás veszélyben van, *mig csupán ők és leálcázott fondorlataik forognak veszélyben.* *Ők ügyért harcolnak, mely már is veszve, mi pedig ügyért, melynek diadala előre is biztosítva van.*

De azért küzdjünk s küzdjünk úgy, hogy a tudomány és a rend elleneinek ezen kétségbeesett harca a *végső*, a *döntő* harc legyen. És azért nem szabad hitrokonainkat végleges győzelmünk *bizonyosságával* bizogatnunk; nem szabad nyugodnunk és kezeinket veszteg ölünkbe rakni; mert ha ama emberek kétségbeesett erőködéseinek sikerülhetne ügyünk eldöntését csak néhány évre is elhalogatni : úgy *nemzedékekre*

tönkre van téve gyermekeink java és boldogsága, megsemmisítve rend és nyugalom hazánk számos hitközségében. Mi nem tartunk tőle, mi még *lehetőségét* sem hiszszük az ily késleltetésnek; de nem szabad veszteg maradnunk, *cselekednünk* és felvilágosítanunk kell megtévesztet hitsorsosainkat a harc *valódi lényegéről*, nehogy *önmagok és gyermekeik ellen* harcoljanak, midőn legszentebb javunkért, vallásunkért *vélnek* harcolni.

Fel tehát kedves hitsorsosaink! Ne ámitassátok, ne tévesztessétek magatokat, ne engedjétek magatokat káros célokra felhasználtatni. Ha a választásra tértek; — s ott senkinek közületek *hiányzani* nem lehet s nem szabad — választatok férfiakat, kikről tudjátok, hogy szívök tudomány, műveltség- és az ifjuság neveléseért melegen dobog, hogy az iskolaügyről *gondolkodnak* és *cselekednek* is érte, és nem csupán *beszélnek* és *irnak* róla, külön céljaik elérése végett. Válaszszatok férfiakat, kik a kor igényeit megértették s azoknak eleget tenni képesek, kik már *bebizonyították* őszinte törekvéseiket, és *kitartásukat* ifjuságunk oktatása és drága hazai nyelvünk köztünk való előmozdítása és elterjesztése körüli szent harcban. De ne választatok olyanokat, kik hazafias érzelmeitekkel csak gunyt üznek, kik *annak szeretnének* és *akarnak látszani*, mik *valósággal* nem, de mik előéletük, igazi érületük szerint *nem is lehetnek*; ne olyanokat, kik *buzgólkodnak* az iránt, mi ellen *valósággal küzdenek*, mit keblök mélyében *gyűlölnék s megvetnek*. És ha ezen tudomány- és rendellenek benneteket elámitani s vallási érületeket kizsákmányolni akarnák, a midőn benneteket veszélyekkel rémitgetnek, melyek állítólag apáink szent hitét környezik, de melyeket ők maguk idéznek fel; jussanak eszetekbe a próféta ihletes szavai: „Népem, kik *vezetni* akarnak, *tévedésbe vezetnek és elrontják utaid irányát.*“

